

Hva som menes med «basert på alders tids bruk» i reindriftsloven

Av Tora W. Kaspersen

Det følger av Lov 15. juni 2007 nr. 40 om reindrift (reindriftsloven) § 4 første ledd at den samiske befolkningen, på grunnlag av *alders tids bruk*, har rett til å utøve reindrift innenfor nærmere angitte områder hvor reindriftssamene fra gammelt av har utøvet reindrift. Som det vil fremgå senere var dette en kodifisering, altså en lovfesting, av allerede gjeldende, men uskrevet rett.

Generelt

For ordensskyld er det hensiktsmessig at det innledningsvis fremholdes at alders tids bruk, jf. reindriftsloven § 4, har sin bakgrunn i sedvane* og ulovfestet rett.³

Når alders tids bruk har sitt grunnlag i sedvanerett* og ulovfestet rett, innebærer det derfor at betegnelsen av og vilkårene for alders tids bruk verken er nedskrevet eller kommer frem av eller i formell lov. Innholdet i og vilkårene for alders tids bruk følger imidlertid av andre rettskildefaktorer som juridisk teori og høyesterettspraksis.

Sedvane* er definert som «betegnelser på handlemåter som er vanlige uten at dette er bestemt i skriftlige regler».¹ I juridisk terminologi brukes begrepet sedvanerett. **Sedvanerett*** er «et juridisk begrep som har blitt dannet ved at et bestemt handlingsmønster, opptreden eller en oppfattelse av rettigheter og plikter har blitt fulgt over lang tid og blitt rettslig forpliktende for rettssubjektene»² uten at dette følger av nedskrevne regler.

Innholdet i begrepet «alders tids bruk» er søkt definert i juridisk teori. Alders tids bruk innebærer at «én person eller gruppe (A) er rettshaver(e), mens en annen person eller gruppe (B) uten rettmessig atkomst på visse vilkår erverver eiendoms- eller bruksrett i strid med retten til A. Reglene kan også nyttes for å anerkjenne eksisterende rettigheter.»⁴

En annen, og kanskje mer beskrivende oppsummering av innholdet i begrepet alders tids bruk, er at bruken er «i strid med rette eiers posisjon og som har hatt et omfang som har gitt rette eier en foranledning til å gripe inn. Videre må bruken ha pågått i lang tid, og ha vært utøvd i den tro at bruken har grunnlag i en underliggende rettighet. Er vilkårene oppfylt, vil brukeren (...), ha ervervet en rettighet som motsvarer den utøvde bruken»⁵, altså eiendoms- eller bruksrett.

Mens innholdet i begrepet er definert i juridisk teori, er vilkårene for erverv av en eiendoms- eller bruksrettighet på bakgrunn av alders tids bruk utarbeidet i rettspraksis. Det følger av Rt. 2001 s.

¹ <https://jusleksikon.no/wiki/Sedvane> (sist sjekket 23.07.2020)

² <https://jusleksikon.no/wiki/Sedvanerett> (sist sjekket 23.07.2020)

³ Ravna, Øyvind, «Same- og reindriftsrett». Gyldendal Norske Forlag AS 2019, 1. utgave, 1. opplag 2019. Side 232

⁴ Ravna, «Same- og reindriftsrett» s. 232

⁵ <https://www.domstol.no/finnmarkskommisjonen/om-kommisjonen/Bruks--og-eierrettigheter/Rettserverv-ved-langvarig-bruk/> (sist sjekket 03.08.2020)

769 (Selbuddommen) at ved spørsmål om det foreligger rettsserverv på bakgrunn av alders tids bruk må tre kumulative vilkår* være oppfylt. Dette er også fulgt opp i senere rettspraksis.

At **vilkårene er kumulative*** betyr at samtlige vilkår som oppstilles må være oppfylt før domstolen, ved en eventuell tvist, kan anerkjenne om det foreligger et rettsserverv enten i form av eiendomsrett eller bruksrett.

På side 788-789 i Selbuddommen blir de tre kumulative vilkårene som oppstilles ved spørsmål om det foreligger rettsserverv på bakgrunn av alders tids bruk, opplistet. Her heter det at «*Rettsserverv ved alders tids bruk hviler på tre elementer: det må foreligge en viss bruk, som har funnet sted i lang tid, og ha skjedd i god tro*» (min understreking). Mer om vilkårene fremkommer senere.

Reindrifftsloven

Som det fremgikk ovenfor, var bestemmelsen i reindrifftsloven § 4 en kodifisering av gjeldende rett. Ved arbeidet med reindrifftsloven var det imidlertid spørsmål om både hva den uskrevne retten formelt sett inneholdt og på hvordan måte dette skulle komme frem i den nye loven.

Som det fremgår av forarbeidene til reindrifftsloven (Ot.prp.nr. 25 (2006-2007) s. 15) hadde det, før reindrifftsloven ble vedtatt, blant annet lenge vært tvil om reindrifftsretten «*kun hviler på den reindrifftslovgivningen som til enhver tid er gjeldende, eller om den har et selvstendig rettsgrunnlag uavhengig av loven.*»

Dette spørsmålet ble endelig besvart i Selbuddommen (Rt. 2001 s. 769). Her ble det konstatert at «*reindrifftsretten er en selvstendig rett hvor rettsgrunnlaget er alders tids bruk*», og videre at det faktisk «*er tale om en rett*» og ikke bare tålt bruk*, jf. Selbuddommens s. 788.

Tålt bruk* innebærer at bruken skjer «*med eierens tillatelse eller ved at eieren tolerer bruken. Eieren kan når som helst bestemme at bruken skal opphøre.*»⁶ At det ikke er tale om tålt bruk, men om et rettsserverv, medfører at hvor vilkårene for rettsservervet er oppfylt kan ikke den tidligere og opprinnelige eieren bestemme at bruken skal opphøre eller at den videre bruken skal skje med eierens tillatelse. Med andre ord har eier- eller bruksrettighetene gått over til den nye eieren på bakgrunn av alders tids bruk.

Som følge av rettsutviklingen innenfor reindrifftsretten, som i særlig grad skjedde gjennom en rekke høyesterettsavgjørelser, herunder Selbuddommen, ble det i norsk rett endelig anerkjent at «*reindrifftsretten har sitt selvstendige rettsgrunnlag uavhengig av loven, basert på den bruk som har vært utøvd i de områder reindrift har foregått fra gammel tid*», jf. forarbeidene s. 15.

På denne bakgrunn ble det videre ansett som «*nødvendig å avklare den samiske reindrifftsrettens rettslige stilling og vern i forhold til andre interesser [i loven]*» da det ikke fantes bestemmelser som ga uttrykk for den nye rettsoppfatningen før reindrifftsloven av 2007.

⁶ <http://www.jusinfo.no/index.php?site=default/721/2146/2224/2231> (sist sjekket 23.07.2020)

Det fremkommer av forarbeidene på s. 34 at det var særlig to høyesterettsavgjørelser som bidro til å utforme bestemmelsens ordlyd slik den fremgår i reindriftsloven § 4. Dommene det ble vist til var Selbudommen (Rt. 2001 s. 769) og Manndalsdommen (Rt. 2001 s. 1229), som begge slo fast at reindriftsretten hadde sitt selvstendig rettsgrunnlag i alders tids bruk. Etter disse to avgjørelsene ble begrepet alders tids bruk godt innarbeidet i det juridiske miljøet, herunder også i senere rettspraksis. På denne bakgrunn fant departementet at det var mest hensiktsmessig å innta dette begrepet i reindriftsloven § 4, jf. forarbeidene s. 55, for å stadfeste reindriftsrettens rettslige stilling og vern i loven, og at den rettslige stillingen og vernet bygget på selvstendige rettsgrunnlag, da rettsstiftende bruk, jf. forarbeidene s. 34.

At det i Selbudommen samtidig ble slått fast at det nå var tale om et rettserverv, og ikke tålt bruk, innebar videre at reindriftsretten ville nyte et sterkere vern også fra andre enn bare den opprinnelige eieren. Det følger av reindriftslovens forarbeider på s. 54 at prinsippet om at reindriftsretten, også før loven av 2007, hadde et ekspropriasjonsrettslig vern, men at dette fulgte av uskreven rett. Under lovforberedelsen ble det imidlertid bestemt at også ekspropriasjonsvernet skulle komme direkte til uttrykk i loven, slik at det ikke skulle oppstå misforståelser. Det som ble uttalt i forarbeidene er nå lovfestet i reindriftsloven § 4 tredje ledd. Her fremgår det at *«ved inngrep i reindriftssamenes reindriftsrettigheter skal det ytes erstatning i samsvar med alminnelige ekspropriasjonsrettslige grunnsetninger»*, jf. også Grunnloven § 105 og EMK protokoll 1 art. 1.

Det ble videre slått fast at ved innføringen av reindriftsloven av 2007 skulle det tradisjonelle synet på reindriftsretten som en kollektiv rett videreføres. Det blir i forarbeidene på side 15 fremholdt at *«det er reindriftssamene som er bærere av [reindrifts-] retten, (...), og som har rett til å drive reindrift på de arealer hvor det fra gammelt av har vært utøvet slik bruk. Det er her tale om reindriftssamene som etnisk gruppe, og ikke enkeltpersoner eller mindre grupperinger innenfor dette kollektivet.»* Dette medfører eier- og bruksrettighetene blir videreført til senere generasjoner uten at disse har brukt området på en slik måte at dem selv oppfyller vilkårene for alders tids bruk. I praksis er dette også slått fast i blant annet Rt. 1997 s. 1608 (Aursunden). På s. 1615 heter det at *«beiteretten (...) er ervervet ved alders tids bruk av næringen som sådan, ikke av den enkelte reineier. Det er ikke tale om en individuell rettighet som er gjenstand for privatrettslig suksesjon eller ekspropriasjonsrettslig vern for reineierne enkeltvis.»*

Utgangspunktet etter dette er at det foreligger en kollektiv reindriftsrett på bakgrunn av alders tids bruk. Av rettspraksis fremgår det imidlertid noen få unntak fra dette utgangspunktet, for eksempel Rt. 2006 s. 1382. Her fremholdes det at å ha en driftsenhet (nå siida) gir «rett til yrkesutøving i ei næring som er etablert gjennom bruk av fast eiendom, og som har vern i samsvar med det (...)», og at den «byggjer på ein rett for familien.»

Nærmere om vilkårene for rettserverv på bakgrunn av alders tids bruk⁷

Før det fremgår en kort drøftelse om vilkårene for rettserverv på bakgrunn av reglene om alders tids bruk bør det nevnes at det er en presumsjon* for at de tre nevnte kumulative vilkårene er oppfylt innenfor det samiske reinbeiteområdet slik dette er avgrenset i medhold av reindriftsloven § 5. Som det fremkommer under må det imidlertid alltid foretas en konkret vurdering av om vilkårene for alders tids bruk likevel er oppfylt i et hvert tilfelle. Det er med dette derfor viktig å kjenne til innholdet i vilkårene om alders tids bruk.

Presumsjon* «er en antakelse eller formodning om at noe fremstår som mer sannsynlig enn noe annet så fremt det ikke blir ført bevis for noe annet.»⁸ Dette betyr at man kan legge til grunn at vilkårene for alders tids bruk er oppfylt og at det derfor foreligger et rettserverv innenfor reinbeiteområdet, så lenge det ikke føres bevis som tilsier at det ikke foreligger verken eie- eller bruksrett.

Intensiv og kontinuerlig bruk – objektive vilkår

Det første vilkåret innebærer at bruken må ha hatt et visst omfang og innhold for at det skal være tale om ervervelse av en eie- eller bruksrett. Det fremgår imidlertid i Selbuddommen at kravet til kontinuerlig og intensiv bruk må tilpasses rettighetens art. Dette innebærer at det skal stilles andre krav til nomadisk bruk, slik reindriften er, ved at bruken foregår over store og vidstrakte områder, enn ved for eksempel beitebruk med bufe. Videre er det lagt til grunn at det må skilles mellom faktisk bruk* av området og rettslige disposisjoner*, selv om både faktisk bruk og rettslige disposisjoner kan oppfylle bruksvilkåret.

Faktisk bruk* innebærer at området faktisk må brukes i reindriften og at bruken av det må være av et visst omfang. Det kan for eksempel være et område som reinen flyttes på jevnlig, det settes opp gjerder, hus eller hytter i tilknytning til reindriften, osv. **Rettslige disposisjoner*** omfatter for eksempel hel eller delvis utleie, salg, pantssetting, overdragelse av et område, eller lar andre benytte seg av jakt- og fiskemuligheter og lignende.

Lang tid – objektive vilkår

For alders tids bruk er ikke tidskravet absolutt definert, og det er heller ikke mulig å oppstille et konkret tidskrav som et absolutt vilkår. I eldre litteratur ble det sagt at 100 års ervervstid skulle være en rettesnor, mens det i Høyesterett på et tidligere tidspunkt har blitt uttalt at 60 til 70 år kan være tilstrekkelig. Sivilløvboksutvalet tok bevisst ikke stilling til tidskravet og innholdet i dette annet enn å påpeke at «kor lang tid som trengs, lyt no avgjerast etter omstenda i det einskilde

⁷ Ravna, «Same- og reindriftsrett» s. 232-237

⁸ <https://jusleksikon.no/wiki/Presumsjon> (sist sjekket 03.08.2020)

tilfellet».⁹ I mangel av andre sikre holdepunkter kan man med dette legge til grunn at hvor lang tid som trengs for at tidsvilkåret er oppfylt ved spørsmål om rettserverv på bakgrunn av alders tids bruk, er noe som vurderes konkret i hver enkelt sak.

God tro – subjektivt vilkår

At positiv kunnskap om rette sammenhenger stenger for et rettserverv på bakgrunn av alders tids bruk, er sikker rett. Sivillovbokutvalet¹⁰ oppstilte vurderingen av «god tro» som et spørsmål om forsvarlig og hederlig atferd. Dette betyr at det ikke må være noen grunn til å klandre vedkommende som erverver eiendoms- eller bruksretten for å ikke kjenne igjen den rette sammenhengen, her; hvem som er den egentlige innehaveren av eiendomsretten eller bruksretten. Det er altså tale om at erververen må være i aktsom god tro.

Utgangspunktet for «god tro»-vurderingen er hva den mulige erververen burde ha kjent til ut fra forventede undersøkelser. Dette medfører at det foreligger en aktsomhetsplikt og et kunnskapskrav i forkant av et eventuelt erverv. Likevel er det lagt til grunn i rettspraksis at selv om det skal være mulig å finne ut av de faktiske eieforholdene, må «god tro»-vurderingen prøves konkret i hver enkelt sak.

Det hevdes i juridisk teori at en av årsakene til at «god-tro»-vurderingen må være konkret vurdering i hvert enkelt tilfelle er at det kan være problematisk å undersøke rettsforholdene «*når det gjelder rettigheter det ikke har vært tradisjon for eller mulighet til å tinglyse, slik som reindriftsrettigheter og bruksrettigheter på Finnmarkseiendommens grunn.*»

Rettspraksis viser også at ved «god tro»-vurderingen skal det tas hensyn til at folk har ulik sosial posisjon og kunnskapsmessig grunnlag. Dette gjelder både for den som pretenderer* en eie- eller bruksrett, og den som i utgangspunktet er rette eier. Momenter som det videre kan legges vekt på er, ifølge juridisk teori, blant annet lokale forhold, den intellektuelle utrustningen både til rette eier og til den som pretenderer retten, hvor åpen og aktiv rettspretendenten har vært og på den andre siden hvor aktiv eller passiv den rette eieren har vært. For eksempel i Svartskogdommen (Rt. 2001 s. 1229) kom subjektive vurderinger den samiske befolkningen til gode. Her ble det fremholdt at det ikke var så naturlig for befolkningen som bodde i område å undersøke eierforholdene da det for det

Pretendent* er en som gjør krav på noe. I denne sammenheng er det den som mener at han har en eie- eller en bruksrett.

⁹ Rådsegn 6 s. 16 med henvisning til Rt. 1926 s. 760 og Rådsegn 6 s. 19

¹⁰ Rådsegn 6 s. 11

meste var en samisk befolkning der, og som «*dermed tradisjonelt sett var mindre opptatt av formelle eierspørsmål*», jf. dommens s. 1247.

Alders tids bruk – tilpasset samiske forhold¹¹

Tidligere vurderte domstolene kravene til intensitet og sammenhengende bruk utfra en generell rettslig standard som bygget på jordbrukernes måte å nytte marka på, og tok dermed ikke videre hensyn til reindriftens særegenheter. I den nevnte Selbuddommen ble denne oppfatningen satt til side, og det ble lagt vekt på samiske kulturelle særtrekk, reindriftens egenart og bruk av naturlandskapet når vilkårene om alders tids bruk skulle vurderes. Dommen var en sentral rettskilde i tvister om anerkjennelse og utstrekning av reindrifftsrettigheter, og bør også i dag anvendes i tvister relatert til reindrift og annen samisk naturbruk.

Vurderingen av bruk

I Selbuddommen på s. 789 uttaler førstvoterende at det ved prøving av reglene om alders tids bruk må det legges vekt på rettighetens art. Dette medfører at det i tvister som «*gjelder beiterett for rein, må [det] tas hensyn til de særlige forholdene innen reindriften.*» Kravene til erverv må derfor tilpasses samenes og reinens bruk av området, og at samene har en nomadisk livsform. I den sammenheng ble det fremholdt at reindriften er svært arealkrevende, og at arealbruken varierer fra år til år avhengig av vær, vind og beitenes beskaffenhet. Det ble uttalt at dette, «*og på grunn av samenes nomadiske livsform kan avbrudd [i bruken] ikke hindre rettserverv selv om det har hatt atskillig lengde.*»

I juridisk teori fremholdes det derfor at ved vurderingen av om bruksvilkåret er oppfylt må det tas hensyn til reindriftens egenart eller natur og at det må legges vekt på beitemønsteret, omgivelsene, topografi, næringsforhold, vær og vind mv.

«God tro»-vurderingen

Som det fremgikk over er det vanligvis et krav om at rettsserververen må ha undersøkt hvilke rettsforhold som eventuelt er tinglyst på eiendommen før vedkommende eventuelt kan påberope seg å være i god tro. I Svartskogdommen på s. 1252 ble det imidlertid fremholdt at «*samene har (...) ikke samme tradisjon for å tenke på eiendomsrett*». Skulle enkelte likevel være klar over de faktiske eierforholdene, ble det videre lagt til grunn at dette ikke hindrer rettserverv «*ved*

¹¹ Ravna, «*Same- og reindrifftsrett*» s. 243-244, 246,

alders tids bruk til fordel for en større gruppe personer at noen av dem ikke er i god tro», jf. s. 1248.

Dette er videre en viktig presisering sett i lys av at reindrifftsretten er en kollektiv rettighet. I Selbudommen ble det også lagt til grunn at det kollektive aspektet fremstår svært tydelig i tvister med samiske parter. Her ble det også hevdet at selv om enkelte av de berørte ikke var i god tro hva angikk rettsforholdene, kunne det likevel ikke kreves at samtlige innenfor næringen, var i aktsom god tro, jf. dommens s. 814.

Avsluttende bemerkninger og forholdet til hevdsvilkårene

Avslutningsvis har det blitt lagt til grunn både i juridisk teori og i rettspraksis at vilkårene for rettserverv på bakgrunn av alders tids bruk er relativt like hevdsvilkårene slik disse fremgår i Lov 9. desember 1966 nr. 1 om hevd (hevdsloven).

Det er imidlertid viktig å skille mellom rettserverv på bakgrunn av alders tids bruk og rettserverv på bakgrunn av hevd*, selv om alders tids bruk i stor utstrekning bygger «på de samme vilkår og hensyn som hevdsreglene.»¹²

Vilkårene for rettserverv på bakgrunn av **hevd*** har sitt utspring i langvarig rettspraksis, men er i dag lovregulert i hevdsloven. Dette til forskjell fra vilkårene for alders tids bruk som fortsatt er ulovfestet. Både kollektive enheter og enkeltpersoner kan ved hevd erverve eiendoms- eller bruksrett. De viktigste vilkårene for rettserverv på bakgrunn av reglene i hevdsloven følger av lovens § 2 til § 6 (eiendomsrett), og § 7 til § 8 (bruksrett).

Det foreligger flere forskjeller ved vurderingen av om vilkårene for henholdsvis rettserverv på bakgrunn av hevd og alders tids bruk er oppfylt.¹³ Blant annet krever rettserverv på bakgrunn av alders tids bruk en betydelig lengre bruksutøvelse enn hevd. På den andre siden stilles det imidlertid mildere krav til brukens eksklusivitet, intensitet og kontinuitet ved spørsmål om rettserverv på bakgrunn av alders tids bruk.¹⁴ Videre¹⁵ vil man, ved vurderingen av vilkårene for alders tids bruks, blant annet se hen til hvor nødvendig bruken er for dem som mener at de innehar en eller flere omtvistede rettigheter, og hvor tyngende denne bruken eventuelt er for den som opprinnelig innehar eie- eller bruksrettigheten. Videre skiller alders tids bruk seg fra hevdsvurderingen ved at hvis bruken har vært svært tydelig vil det kunne slakkes på kravene som oppstilles til tidsaspektet. Motsatt vil kravene til tiden skjerpes hvor bruken har vært lite intensiv eller der hvor det har vært brudd i kontinuiteten. Slike vurderingsmomenter finner man ikke ved vurderingen av om vilkårene for hevd er oppfylt.

¹² Skogvang Funderud, Funderud Susann, «Samerett». Universitetsforlaget 2017, 3. utgave 2017. Side 240

¹³ <https://www.domstol.no/finnmarkskommisjonen/om-kommisjonen/Bruks--og-eierrettigheter/Rettserverv-ved-langvarig-bruk/> (sist sjekket 03.08.2020)

¹⁴ Skogvang Funderud, Funderud Susann, «Samerett». Universitetsforlaget 2017, 3. utgave 2017. Side 240

¹⁵ <https://www.domstol.no/finnmarkskommisjonen/om-kommisjonen/Bruks--og-eierrettigheter/Rettserverv-ved-langvarig-bruk/> (sist sjekket 03.08.2020)